

Posudek na práci Mgr. Pavola Jakubčina, PhD.

Vyučovanie náboženstva v školách na Slovensku v období komunistického totalitného režimu. Trnava 2021.

Pavol Jakubčin predkladá práci o problematice, již lze považovat za klíčovou s ohledem na témata společenské změny, upevňování moci a disciplinace společnosti, fungování totalitního režimu, rozvoje jeho struktur a podobně. Jde o otázku zápasu vládnoucího režimu o vliv na výchovu dětí a mládeže, konkrétně o problematiku výuky náboženství na slovenských školách v letech 1948 až 1989. Přestože autor občas zmiňuje i některé drobnosti související s protestantskými církvemi a dalšími náboženskými komunitami, jednoznačně převažují reálie spojené s římskokatolickou církví.

Svou prací navazuje a do jisté míry shrnuje především své vlastní studie k danému tématu, ale také doplňuje i další stávající literaturu (Dolinský, Juraj: *Problematika vyučovania náboženstva na Slovensku v rokoch 1948–1973*. Trnava 2001; Letz, Róbert: *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1948–1989*. In: Mikloško, František – Smolíková, Gabriela – Smolík, Pavol (eds.): *Zločiny komunizmu na Slovensku I*. Prešov 2001, s. 67–336; Hanuš, Jiří – Balík, Stanislav: *Katolícká cirkev v Československu 1945–1989*. Brno 2007.). Vzhledem k uvedené literatuře je předností Jakubčinovy práce zdařilé úsilí o komplexní uchopení tématu po celé období komunistické totality. Na druhou stranu rozsah práce autorovi neumožnil pojednat celou řadu dalších témat, aspektů a kontextů, jež se v souvislosti s vybranou tematikou nabízejí. Sám autor ovšem předesílá, že jeho studii je třeba vnímat jako první ucelený krok k analýze problematiky, přičemž je třeba jej následně doplnit dalším výzkumem. Explicitně uvádí, že prozatím stranou musel ponechat kupříkladu hlubší analýzu obsahu náboženské výuky (analýza učebnic a dalších výukových materiálů i obsahu reálně probíhající výuky), komparativní analýzu problematiky s ohledem na ostatní konfese nebo otázku tajné výuky náboženství ve skrytých církevních strukturách. Tyto záležitosti jsou sice v práci uvedeny, ale spíše ilustrativně pro účely čtenářovy snazší orientace v dané problematice.

Celá práce sestává ze čtyř kapitol. První tři kapitoly autor pojal chronologicky tak, že pojednává problematiku výuky náboženství na slovenských školách nejprve v období do poloviny 60. let, následně období společenského a politického obrodného procesu a nakonec etapu normalizační do pádu režimu v roce 1989. Díky tomu se čtenář seznámí s proměnami zákonných úprav a závazných směrnic, rozsahem výuky náboženství, utužením a vývojem perzekučního a ateizačního tlaku, s proměnami strategie státní moci a jejich jednotlivých výkonných orgánů ve vztahu k církvím, k osobám, jež náboženství vyučovaly (laičtí katecheté, řeholníci, kněží), k rodičům a v neposlední řadě

k samotným dětem, jež často musely čelit tvrdé konfrontaci s učiteli, na něž státní orgány kladly požadavky na maximální eliminaci počtu přihlašovaných žáků k výuce náboženství.

Čtvrtá kapitola je naopak tematická a zaměřuje se na některé vybrané aspekty a souvislosti. Takto nastavené členění práce lze považovat na jedné straně sice za srozumitelné a přehledné, na druhé straně do jisté míry i poněkud schematické. Tento problém by mohlo zmírnit výraznější posílení rozsahu tematické kapitoly, jež by následně umožnila hlubší analýzy a reflexe konkrétních kontextů. Takto autor čtenáři nabízí sice velmi zdařilý, ucelený a komplexní pohled na vývoj parametrů náboženské výuky na slovenských školách, na druhé straně ale tematické pasáže díky svému rozsahu umožňují jen selektivní, ilustrativní či místy i povrchní pohled. To je ovšem částečně pochopitelné autorovým deklarovaným záměrem nabídnout první komplexní krok k uchopení zvolené tematiky.

Hlavní tezi práce autor nabízí v závěrečné pasáži, v níž shrnuje, že otázka výuky náboženství se stala jednou z důležitých součástí zápasu režimu o vliv na děti a mládež s církvemi, přičemž jejím cílem byla minimalizace počtu dětí přihlášených k výuce náboženství. Samotnou výuku z propagandistických důvodů režim zakázat nechtěl, podařilo se mu ale snížit počet dětí v náboženství z 98 % v roce 1951 na 14 % v roce 1987 na území Slovenska, a to skrze ateizační kampaně, přesvědčování, zastrasování, zákonnými úpravami, obstrukcemi při přijímání přihlášek, čistkami, kádrováním či přímou perzekucí dětí, rodičů a vyučujících náboženství. Autor na základě poctivé analýzy pramenů (zejména z provenience státních orgánů) uzavírá, že statistický pokles počtu dětí docházejících na výuku náboženství je mnohem více dokladem o intenzitě protináboženské politiky státní moci a o efektivnosti administrativních překážek a opatření a že ateizační tlak nakonec nebyl tak účinný, jak si státní moc přála. Bezpečnostní orgány si totiž byly vědomy problému skrývání náboženského přesvědčení a různých forem tajné výuky náboženství, s níž se mohlo v nějaké míře setkat až 70 % dětí a mládeže. O rezistenci náboženské identity měly navíc svědčit stížnosti a protesty kněží a zejména rodičů ohledně dostupnosti náboženské výuky, které se v různé míře objevovaly po celou dobu existence komunistického režimu.

Zopakujme, že tuto ústřední tezi předkládané práce se podařilo autorovi zdařile doložit a naplnit tak vytčený cíl, jímž bylo nabídnout ucelený pohled na danou problematiku. Přesto nelze nezmínit alespoň několik aspektů, které čtenáři v této práci mohou chybět nebo které případně volají po další diskusi, výzkumu a tvůrčí práci. Autor v závěru zmiňuje význam osobního angažmá učitelů, ředitelů škol a okresních církevních tajemníků, kteří často usilovali o rychlé dosažení úplné ateizace společnosti. Nezřídká překračovali i dané směrnice a zákony. Státní orgány tento postup ze strategických důvodů občas kritizovaly a upozorňovaly na hodnotu přesvědčovacích kampaní a nabídky alternativní zábavy pro děti a mládež (místo účasti na hodinách náboženství a životě církve), učitelům a ředitelům v tvrdším přístupu ale nebránily. Podobně autor upozorňuje i na roli samotných rodičů a případně konkrétních vyučujících náboženské výchovy (kněží, katechetů). Právě tyto

souvislosti a kontexty by vyžadovaly hlubší analýzu a interpretaci. V tomto směru se totiž nabízí například bádání o významu jedince pro fungování totalitní moci, významu protagonistů procesu ateizace, analýza jejich taktik a osobních strategií, motivací a identit. Stejně tak by si další studium tímto směrem zasloužili i rodiče, vyučující náboženské výchovy i samotné děti a mládež. Autor tyto aspekty uvádí, ale spíše selektivně či ilustrativně. Záměr studie (shrnující a komplexní pohled na věc) a její rozsah autorovi neumožnil aplikaci originálnějšího metodologického přístupu či prověření konkrétněji definované metody, jež by případně umožnila pojednání výše zmíněných témat (kupříkladu směrem k využití dějin mentalit, analýze mocenských struktur, role konkrétních protagonistů procesu ateizace/sekularizace, případně využití komparativních metod či přístupů založených na zkoumání generací nebo na využití orální historie a podobně).

Závěr: práci doporučuji navzdory uvedeným slabinám.

Případné otázky k obhajobě:

1. Srovnání církví ve zkoumané oblasti (ekumenická perspektiva): shody a rozdíly.
2. Srovnání situace na Slovensku a v českých zemích, popřípadě jiných zemích tzv. východního bloku.

Prof. *Jiří Hanuš*, PhD., Historický ústav FF MU

V Brně 6. 1. 2022